

Bogusław Śliwerski¹

Uniwersytet Łódzki

PRZYWRÓCIĆ PAMIĘĆ HARCERSKIEJ MYŚLI PEDAGOGICZNEJ

Restore the Memory of the Scouting Pedagogical Thought

Summary: In the article, I focus on the scouting pedagogical thought, which was given the scientific dimension by scholars and outstanding scout leaders during the Polish Second Republic. The discovery of their dissertations after several decades allows us to appreciate the considerable contribution that these researchers and analysts of scouting made to the world of humanities. At the same time, I address the question of whether scouting pedagogy may become a scientific subdiscipline within education sciences and I analyse the significance of the Polish contribution to this field.

Keywords: scouting, pedagogy, pedagogical thought, scouting methodology, scouting pedagogy, scouting education, indirect education

Senat III Rzeczypospolitej uchwalił 2018 rok Rokiem Harcerstwa. Jest to zatem znakomita okazja ku temu, by sięgać do ponadstuletniej myśli o istocie wychowania i różnych jego aspektach w skautingu światowym oraz polskim. Każda

¹ Bogusław Śliwerski – prof. zw. dr hab., dr h.c., pedagog, kierownik Katedry Teorii Wychowania Uniwersytetu Łódzkiego, prof. zw. Akademii Pedagogiki Specjalnej im. M. Grzegorzewskiej w Warszawie; Przewodniczący Sekcji Nauk Humanistycznych i Społecznych Centralnej Komisji ds. Stopni i Tytułów; członek wielu towarzystw naukowych polskich i zagranicznych. Autor znakomych książek naukowych i podręczników akademickich. Ostatnio wydał: m.in.: *Harcerstwo źródłem pedagogicznej pasji* (Kraków 2016); *Edukacja (w)polityce. Polityka (w)edukacji* (Kraków 2015); *Diagnoza społeczeństwa szkolnictwa publicznego III RP w gorsecie centralizmu* (Kraków 2013); *Szkola na wirażu zmian politycznych. Bez cenzury* (Kraków 2012), *Pedagogika ogólna. Podstawowe prawidłowości* (Kraków 2012). Adres: 91-408 Łódź, ul. Pomorska 46/48. Adres e-mail: boguslaw-sliwerski@gmail.com.

z organizacji harcerskich w Polsce – w mniejszym lub nawet ortodoksyjnym zakresie – odwołuje się do idei i założeń pedagogicznych Baden-Powella oraz kontynuatorów jego pedagogii. W tym sensie każde harcerstwo jest w jakimś stopniu od niej zależne, nasycając własną pedagogię harcerską czynnikami częściowo różnicującymi ją w stosunku do innych harcerstw i stowarzyszeń. W studium poświęconym socjologii wychowania Florian Znaniecki stwierdza krzyżowanie się w społeczeństwach różnych grup społecznych, przy czym pomimo cechującej je wielości, różnorodności i odrębności są takie, które ogniskują swoje działania wokół wpływowej grupy, jaką dla mnie jest w tym przypadku właśnie skauting.

[...] wpływ krzyżujących się grup w stosunku podporządkowania nie zawsze jest jednostronny, że słabsza i mniej liczna grupa, pod pewnymi względami podporządkowana grupie licznej i potężnej, sama również przez swych członków stara się, często z powodzeniem, na nią wpłynąć i w pewnych innych sprawach sobie ją podporządkować².

Po kilkudziesięciu latach niewoli i zniewolenia w czasach nazistowskiej, a następnie radzieckiej przemocy fizycznej, strukturalnej i symbolicznej, po zlikwidowaniu cenzury politycznej nareszcie ukazały się studia monograficzne oraz wyniki badań podstawowych o środowisku socjalizacyjnym i wychowawczym dotyczące nie tylko fundamentalnych założeń aksjonormatywnych, ale i metodyki pośredniego wychowania z osobami trzech generacji – dzieci, dorosłych i osób starszych.

Nie jest zatem bez znaczenia, w jakim stopniu współczesna myśl pedagogiczna w harcerstwie i o harcerstwie włącza się w analizę istoty wychowania oraz jaką rolę odgrywa w niej prymarnie jego rozumienie jako wychowania pośredniego, milczącego. Polska pedagogika dzięki takim postaciom jak Aleksander Kamiński, Andrzej Janowski, Stanisław Mika, Mieczysław Łobocki, Heliodor Muszyński, Franciszek Adamski, Adam Massalski i inni podjęła jako jedyna na naszym kontynencie próbę odczytania harcerskiej myśli pedagogicznej jako swoistej pedagogii. Harcerstwo ma w swoich założeniach wpisaną funkcję socjalizacyjną (pośredniego wychowania) i wychowawczą. Stała się ona w okresie II Rzeczypospolitej przedmiotem wielu rozpraw naukowych, które były wyłączone przez kilkadziesiąt lat z powszechnego dostępu do ich treści aż do 1990 roku.

Dopiero uruchomienie przez Wojciecha Śliwerskiego w Oficynie Wydawniczej „Impuls” w Krakowie pierwszej na tak dużą skalę edycji reprintów przedwojennych publikacji o tematyce harcerskiej umożliwiło dostrzeżenie bogactwa zawartych w kilkuset znakomitych rozprawach i wykładach elit tego ruchu przesłanek nieobecnej w debacie naukowej myśli pedagogicznej³. Słuszna jest

² Florian Znaniecki, *Socjologia wychowania*, t. I: *Wychowujące społeczeństwo* (Warszawa: Książnica – Atlas Tow. Naucz. Szkół Wyższ. 1928), 49.

³ W latach 2014–2017 ukazały się w Oficynie Wydawniczej „Impuls” 144 reprinty publikacji z lat 1909–1939, które przez łączny okres prawie 80 lat były niedostępne dla polskiej

teza prof. Adama Massalskiego „[...] że harcerstwo polskie to skauting plus niepodległość i myśl pedagogiczna. Myśl pedagogiczna, której poziom wyróżnia harcerstwo wśród innych organizacji skautowych”⁴.

Pedagogika harcerska nie została uznana za odrębną dyscyplinę naukową. Stało się tak pomimo powołania i wydania interesujących rozpraw naukowych Ośrodka Badań Psychopedagogicznych Głównej Kwatery ZHP czy wprowadzenia w latach 1984–1989 w szkolnictwie wyższym obowiązkowego dla studentów pedagogiki przedmiotu kształcenia „Metodyka wychowania w ZHP”. „We wczesnych latach 90. pedagogika harcerska była dyscypliną postulowaną. Mówiono o niej jako o przedmiocie [kształcenia – dop. BŚ]”⁵. Po 1990 roku przedmiot ten został jednak wycofany z programów kształcenia pedagogicznego, natomiast jeszcze ukazywały się nieliczne opracowania o charakterze metodycznym mające wskazywać – zdaniem Kazimierza Bogdana Schütterly’ego – na istnienie takiej pedagogiki. Jak pisał:

[...] wychowanie jest sztuką. Jednakże zarówno w tradycjach, jak i w instytucjach kształtujących wychowanie kryje się pedagogika, która formowała kiedyś te relacje i była inspiracją intuicyjnych przeświadczeń. Wszystko to wskazuje, iż relacja „pedagogika–wychowanie” nie może być wyczerpująco przedstawiona jako relacja „nauka i jej przedmiot”. Poprawny opis tej relacji powinien wskazywać, iż wychowanie jest zarówno przedmiotem pedagogiki, jak i jej tworem⁶.

Pedagogika czy pedagogia harcerska?

Pedagogia ma kilka znaczeń:

- 1) Jest sztuką skutecznego wywierania wpływu na dzieci i młodzież dla zrealizowania określonych celów edukacyjnych, metaforycznie rzecz ujmując „uprawą ludzkiego ducha”;
- 2) Rodzajem doktryny pedagogicznej, ideologii edukacyjnej lub ukrytego programu wychowania;

nauki, środowisk harcerskich i instruktorskich w wyniku okupacji, cenzury i rozproszenia źródeł. W latach 1911–1939 na będących jeszcze pod zaborami ziemiach polskich, a następnie po odzyskaniu niepodległości do jej utraty w 1939 roku ukazało się 1300 rozpraw o harcerskiej pedagogii, myśli i jej zastosowań w praktyce wychowawczej skautingu i harcerstwa polskiego. Zob.: http://pliki.impulsoficyna.com.pl/pliki/2018/prezentacja_PRZYWR%C3%93CI%C4%86%20PAMI%C4%98%C4%86%20-%20OW%20IMPULS.03.2018%20-%20202.pptm (dostęp: 5.03.2018).

⁴ Adam Massalski, „Przewodniczący Związku Harcerstwa Polskiego”, w: *Dorobek pedagogiki harcerskiej. Materiały z konferencji naukowej zorganizowanej w 50. rocznicę powstania „Nieprzetartego Szlaku”* (Kraków: Wyższa Szkoła Filozoficzno-Pedagogiczna „Ignatianum”, Komisja Historyczna Krakowskiej Chorągwi ZHP 2008), 9.

⁵ Kazimierz B. Schütterly, „Pedagogika ZHP – mity a rzeczywistość”, w: *Dorobek pedagogiki*, 105.

⁶ Tamże, 104.

- 3) W obszarze anglojęzycznym – jest względnie spójnym i trwałym zbiorem praktyk edukacyjnych, poprzez które jednostka przyswaja sobie nowe (lub rozwija dotychczas istniejące) formy postępowania, wiedzy, umiejętności i kryteria ich oceny, przejmując je od kogoś (lub czegoś), kogo uznaje za stosownego ich dostarczyciela (przekaziciela) i ewaluatora⁷.

Pedagogia jest zatem społeczną praktyką wychowawczą, mającą swoje uzasadnienie w refleksji, doświadczeniu biograficznym, a więc wiedzy potocznej, ale także częściowo naukowej. Jak pisał w 1946 roku Józef Sosnowski: „Bliskożnaczny wyraz «pedagogia» – oznacza właśnie sztukę wychowania. [...] ktoś wiedziony tzw. intuicją, bez znajomości pedagogiki, uprawiając zatem pedagogię, może skutecznie wychowywać. Pedagogię uprawia zapewne większość matek w stosunku do swoich dzieci”⁸. Tym samym potrzeba ujęcia w jak najszerszym zakresie terminu pedagogia pojawiła się właśnie w harcerskiej publikacji, a nie dopiero w 1990 roku z racji przywołania jej kilkadziesiąt lat później przez Zbigniewa Kwiecińskiego, który zastosował ową kategorię pojęciową „[...] na oznaczenie całkowitego obszaru refleksji o edukacji i praktyce edukacyjnej zarazem [...] do nazywania łącznie pewnego typu myślenia, badań i praktyk edukacyjnych”⁹.

Nie ma pedagogiki harcerskiej, ale jest pedagogia harcerska, czyli uniwersalna sztuka (częściowo metoda) inkulturacji, wspomagania indywidualnego rozwoju i uspołecznienia dzieci, młodzieży i dorosłych w harcerstwie jako wyjątkowym – ze względu na jego specyficzne cechy – środowisku socjalizacyjnym. Harcerstwo jako pedagogia jest zarówno doktryną pedagogiczną, ideologią pedagogiczną, jak i ukrytym – w pozytywnym tego słowa znaczeniu – konceptem samowychowania wszystkich jego członków: dzieci, młodzieży, dorosłych i osób starszych. Stanisław Sedlaczek pisał o pracach Roberta Baden-Powella, że:

[...] mają charakter pedagogiczny i publicystyczny. Stąd zasadnicza trudność zupełnie ścisłego ustalenia, co jest wyrazem istotnym poglądów B.P., a co spowodowane w mniejszym lub większym stopniu taktiką wychowawczą. Mniemam, że można założyć, iż B.P. celom pedagogicznym jednak poglądów swoich zasadniczych nie podporządkowywał, że wobec tego wypowiedzenia się jego w kwestjach zasadniczych można uważać za istotny, prawdziwy wyraz poglądów¹⁰.

Podobnie jak ma to miejsce w systemie oświatowym, możemy mówić o zgromadzonym w toku stulecia istnienia i rozwoju tego ruchu usystematyzowanym,

⁷ Teresa Hejnicka-Bezwińska, *Pedagogika ogólna* (Warszawa: WAiP 2008), 493.

⁸ Józef Sosnowski, *O wychowaniu w ogóle i wychowaniu harcerskim* (Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls” 2016 (reprint z nieopubl. wydruku z 1946 roku)), 11.

⁹ Zbigniew Kwieciński, „Pedagogika i edukacja wobec wyzwania kryzysu i gwałtownej zmiany społecznej”, w: *Ku pedagogii pogranicza*, red. Zbigniew Kwieciński, Lech Witkowski (Toruń: Wydawnictwo UMK 1990), 9.

¹⁰ Stanisław Sedlaczek, *Podstawy etyczne skautingu Baden-Powellowskiego* (Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls” 2015 (reprint wydania z 1928 roku)), 6.

teoretycznym uzasadnieniu i wyposażeniu w bogatą aparaturę pojęciową założeń i twierdzeń dotyczących wychowywania człowieka, odniesionym do składników rozumienia tego pojęcia. Harcerstwo jest doktryną pedagogiczną, jeśli stwierdzamy, że ma ono swoją odrębną wiedzę na temat tego, jak należy pojmować w nim wychowanie (harcerskie), czym ono jest, jakie jest jego znaczenie, co jest jego specyfiką i jakie ma cechy. W toku ewolucji tego ruchu ów fenomen nie ztracił swoich fundamentalnych wyznaczników. Harcerstwo jako pedagogia nie musi zmierzać ku akademickiej pedagogizacji swoich kadr, a więc wpisywania, wyjaśniania i interpretowania zachodzących w tym ruchu procesów w taki sam sposób, jak czyni to pedagogika współczesna w edukowaniu przyszłych pedagogów, gdyż może czerpać z zasobów, nie siląc się na własną jakąś naukową autonomię.

Wystarczy, że nauki pedagogiczne odpowiednio silnie reagują na najnowsze nurty myśli teoretycznej w humanistyce i w naukach społecznych, a także w innych dziedzinach życia, by dzięki wzbogacaniu procesu kształcenia kadr instruktorskich o część tej wiedzy, móc zbliżyć się do lepszego rozumienia i wyjaśniania procesów, na które można mieć większy wpływ, bądź też dysponować większą świadomością ich wpływu. Dzisiejsza pedagogika „[...] pośredniczy w przekazie ważnych idei, inspiruje do krytycznej analizy stanu teorii (i praktyki) edukacyjnej”¹¹. Wyjątkowość pedagogiki jako nauki dla harcerskiej pedagogii polega na tym, że pytając o wzorce krytyczności i ich ukryte założenia, umożliwia ona formułowanie pytania o jego własną tożsamość. Odsłania wielorakość i ambiwalencję, m.in. dobra i zła, prawdy i fałszu, piękna i kiczu, nadziei i porażek, życia i śmierci, chaosu i porządku, przymusu i wolności, wpływu i oporu, tradycji i przeszłości, odpowiedzialności i nieodpowiedzialności w kształceniu i wychowaniu, pozwalając zarazem na odczytanie poprzez te kategorie losów autentyczności tych procesów, na dostrzeganie ich dynamiki i realnych zagrożeń, napięć, sytuacji i procesów. Dzięki rozpoznaniu układu biegunowych dynamizmów pedagogika uwypukla i respektuje zarazem wagę przeciwstawnych sobie zjawisk, uczulając na podwojenie kryjących się w tym napięciu niebezpieczeństw, ograniczeń czy zagrożeń, akcentując dramatyczne rozdarcie i niepokój.

Współczesna pedagogika, podejmując namysł nad samą sobą, nad swoją tożsamością, konfrontuje wzajemne relacje między swoją samowiedzą a współczesną samowiedzą nauki oraz rewiduje swoje dotychczasowe przeświadczenia metodologiczne. Sprzyja też uczestniczeniu człowieka w jego rozwoju, odkrywaniu subiektywnego „ja”, wzrastaniu i bytowaniu w społeczeństwie oraz zachodzących w nim zmianach¹². Nauka ta opisuje zmiany rzeczywistości wychowawczej, bowiem w jej pojęcie wpisana jest kategoria zmiany, niezależnie od nurtu

¹¹ Hejnicka-Bezwińska, *Pedagogika ogólna*, 18.

¹² Szerzej: Bogusław Śliwerski, *Współczesne teorie i nurty wychowania* (Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls” 1998); tenże, *Współczesna myśl pedagogiczna. Znaczenia. Klasyfikacje. Badania* (Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls” 2009).

czy kierunku pedagogicznego. Pedagogika, rozwijając się przez stulecia w łonie matki-filozofii, przejęła dużą część jej dziedzictwa mimo istniejącej tendencji odśrodkowej, która zmierzała do rozerwania duchowej, ideowej więzi myśli pedagogicznej z myślą filozoficzną.

Swoistość harcerskiego (samo-)wychowania i jego kadr instruktorskich

Harcerskie wychowanie jest

[...] wyrazem pewnej postawy ludzi wobec świata i życia, konkretnie realizowaną deklaracją w sprawie podstawowych wartości i powinności człowieka, ustaleniem wzajemnych stosunków współżycia ludzkiego, wyznaniem dotyczącym warunków i możliwości szczęścia. [...] Wychowanie zawiera filozoficzną treść nie wtedy dopiero, gdy ci, którzy je prowadzą, wypowiadają swe credo pedagogiczne w filozoficznym języku, ale także i wtedy, gdy nie dając takiej wypowiedzi bezpośredniej, wyrażają określone decyzje światopoglądowe w praktyce wychowawczego działania¹³.

Nie bez powodu amerykański filozof edukacji Gerald Lee Gutek przestrzega, by nie wierzyć teoriom na słowo, lecz badać ich rzeczywiste konsekwencje społeczne i dopiero potem akceptować związane z nimi konkretne propozycje edukacyjne. „Pedagog, który nie potrafi określić filozoficznej i ideologicznej perspektywy, z jakiej wysuwane są takie propozycje, nie może ani ustosunkować się do nich krytycznie, ani też przenieść ich na grunt praktyki zawodowej¹⁴”.

Filozoficzne i ideologiczne przesłanki dotyczące związku między edukacją, kulturą i sztuką bywają ukrywane, zafałszowywane lub przeciwnie – nadmiernie eksponowane. Często w jednej filozoficznej czy pedagogicznej teorii wychowania występuje amalgamat tych trzech taktyk. Problem pojawia się wówczas, gdy drużynowy harcerski o światopoglądzie świeckim, lewicowym uczestniczy w tych wydarzeniach i formach aktywności harcerskiej, które są jego zaprzeczeniem, gdyż sam nie jest w nich wzorem – „nośnikiem” wartości (odniesieniem do nich), jakie powinny być przeżywane w harcerskiej społeczności. Tym samym także harcerstwa nie omija odwieczny spór wśród instruktorów harcerskich, którzy wnoszą do tego ruchu także swoje osobiste systemy wartości, o to, czy kreowany przez nich proces ma być bliższy wartościom konserwatywnym, liberalnym czy lewicowym. Tego uniknąć się nie da, ale obecność tych różnic w żadnej mierze nie powinna naruszać aksjonormatywnego fundamentu (prawo i przyrzeczenie

¹³ *Nauki filozoficzne współdziałające z pedagogiką: praca zbiorowa*, red. Bogdan Suchodolski (Warszawa: 1966), 322.

¹⁴ Gerard L. Gutek, *Filozoficzne i ideologiczne podstawy edukacji*, przeł. Anna Kacmajor, Agata Sulak (Gdańsk: GWP, 2003): 19.

harcerskie), na jakim powinny być budowane relacje międzyludzkie i który wyznacza cele socjalizacji, w tym także indywidualnego rozwoju każdego z nas.

Współcześnie naukowy opis rzeczywistości wychowawczej, z racji ograniczonego dostępu do wszystkich jej czynników oraz możliwości prowadzenia pełnych doświadczeń eksperymentalnych, opiera się na przesłankach intersubiektywnie komunikowalnych i sprawdzalnych oraz na logice, prowadząc do sformułowania m.in. sądów opisowych, wyjaśniających, normatywnych, prakseologicznych lub prognostycznych, które w dużej mierze mają charakter probabilistyczny. Tak rozumiana pedagogika jest bardziej nauką o praktyce i dla praktyki wychowawczej, niż o ideach, kierunkach czy modelach wychowania. Zakotwiczona w praktyce, w rzeczywistości pedagogika wyjaśnia zachodzące w kraju i na świecie procesy edukacyjne, stając się formą społecznego i kulturowego krytycyzmu. Podejmując wyzwania praktyki społecznej, prowadzi do zrozumienia życia, uwrażliwia na potrzeby rozwojowe ludzi, ich upelnomocnienie i stwarza im warunki do budowania kompetencji na rzecz perspektyw społecznych i rozwoju osobistego¹⁵. Rola badań empirycznych w pedagogice jest podrzędna w stosunku do badań w naukach przyrodniczych z tego względu, że jej główne problemy badawcze, dotyczące wychowania, mają charakter moralny i wymagają oceny etycznej. Nie mogą zatem być rozwiązywane metodami empirycznymi, skoro kwestie moralne są relatywne i subiektywne, często zdeterminowane czynnikami kulturowymi i osobowościowymi podmiotów wychowania¹⁶.

Instruktorzy harcerscy, choć nie muszą być, a w większości zapewne nie są nauczycielami czy profesjonalistami w szeroko rozumianej dziedzinie edukacji, to jednak z racji pełnionych, a ustrukturyzowanych także instytucjonalnie ról stają się lub już są pedagogami (czy im się to podoba, czy nie, czy tego chcą, czy nie). Aleksander Kamiński wyróżniał dwa typy pedagogów: profesjonalistów i amatorów. Wśród tych pierwszych tylko ci nauczyciele i wychowawcy są pedagogami, którzy poddają kontroli badawczej, analizom porównawczym i refleksji teoretycznej „sprawy wychowawcze, teoretyzują na tematy wychowawcze”. Są jednak pedagogami amatorsko traktujący swe powołanie, do jakich zaliczał tę część kadr instruktorskich w harcerstwie, która poddaje refleksji swoją aktywność, penetruje środowiskowe przyczyny sukcesów i porażek rozwojowych, kulturalnych i społecznych oraz poszukuje i aktywizuje czynniki mogące „wesprzeć [...] wychowawcze naprostowywanie spaczeń, inicjowanie sytuacji sprzyjających pomysłności we wszechstronnym rozwoju jednostek, grup, społeczności [...]”¹⁷, to – „[...] sól intelektualna swych kręgów koleżeńskich”¹⁸.

¹⁵ Teresa Hejnica-Bezwińska, *Tożsamość pedagogiki: od ortodoksji ku heterogeniczności* (Warszawa: 1997).

¹⁶ R.M.W. Trawers, *Úvod do pedagogického výzkumu* (Praga: SPN 1969), 13.

¹⁷ Aleksander Kamiński, *Studia i szkice pedagogiczne* (Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe 1978), 6–7.

¹⁸ Tamże, 5.

Pedagodzy harcerscy wpisują się zatem w szeroko pojmowaną grupę pedagogów społecznych, która może być lepiej przygotowana do podejmowania działania w tkance społecznej wobec trzech kategorii osób: zagrożonych wyłączeniem, wyłączanych i już wyłączonych (wykluczonych) z życia społecznego. Tak rozumiani pedagodzy harcerscy powinni orientować swe działania na opiekę i pomoc, na wychowanie, inkulturację, edukację i animację procesów wspomagających rozwój innego człowieka czy grup społecznych. Wspólnym celem działania pedagoga i jego podopiecznych jest ułatwienie nawiązywania relacji społecznych, które wyzwalałyby mechanizm włączenia ich do życia społecznego. Moim zdaniem na tym właśnie polegała siła skautingu, harcerstwa, że był on od samego początku ruchem inkluzyjnym, a nie ekskluzywnym, elitarnym, zarezerwowanym dla określonej grupy społecznej. Jest w tym zbieżność z oczekiwaniami A. Kamińskiego, by czynić pedagogikę społeczną pedagogiką środowiskową w tym sensie, że potraktujemy harcerstwo jako środowisko ludzkiego życia, które wymaga nie tyle instytucjonalizacji, ile nasycania intencjonalnością wychowawczą i dostrzegania w nim dotychczas nieuświadomianych sobie przez kadry instruktorskie wychowawczych możliwości w zakresie lepszego wspomaganie rozwoju osobowości dzieci, młodzieży i dorosłych.

Kamiński jednoznacznie opowiadał się za pedagogiką humanistyczną, która stoi po stronie wychowywania innych istot z pełnym poszanowaniem ich godności. Tak rozumiany pedagog organizuje, reorganizuje i ulepsza środowisko „[...] nie tyle dla ludzi z tego środowiska i nie tyle przez ludzi tego środowiska, lecz nade wszystko wspólnie z ludźmi środowiska, kiedy to wychowawca jest wśród ludzi jako powiernik, doradca, animator, przodownik i rzecznik”¹⁹.
Wychowawca-pedagog

[...] postrzega wychowanka zawsze dwojako, widząc w nim nie tylko przedmiot, ale i podmiot procesu wychowawczego. Proces ten widzi we współdziałaniu z jednostką obdarzoną samoświadomością, nawet gdy jednostka ta jest dzieckiem. Dla pedagoga nie do przyjęcia jest podział na manipulujących i manipulowanych, na urabiających i urabianych. Pedagog widzi wychowawcę jako specjalistę działającego wśród ludzi, zjednującego ich dla wartości i motywacji wyższego poziomu²⁰.

W tak zdefiniowanej tożsamości pedagoga zawiera się to, o co upominał się po latach, w okresie rodzącej się w Polsce „Solidarności” ksiądz Józef Tischner, by postrzegać pracę wychowawcy przede wszystkim jako pracę nad nadzieją drugiego człowieka, nad stwarzaniem naszym podopiecznym warunków do rodzenia się w ich duszy prawdy, która przebudzi ich do wartościowego życia. „Dopiero z nadzieją przychodzi miłość, buduje się wiara, kształtuje odpowiedni zmysł rzeczywistości. Dlatego kluczową zasadą wychowania jest zasada wierności. Tutaj

¹⁹ Tamże, 29.

²⁰ Tamże.

nie wolno zdradzać – nie wolno pod żadnym pozorem. Więźów powiernictwa nadziei zrywać nie wolno”²¹.

Moc harcerskiej pedagogii

Siłą harcerstwa jest to, że może ono włączać do życia społecznego i sprzyjać odzyskiwaniu poczucia własnej wartości, aspiracji, szans na lepsze życie tych, którzy są pozbawiani właśnie takich nadziei w swoim środowisku rodzinnym (które bywa środowiskiem zagrożenia społecznego, dysfunkcyjnym), szkolnym, pozaszkolnym czy zawodowym. Harcerstwo zawsze najlepiej sprawdzało się w tym właśnie obszarze społecznego życia, w ratowaniu i wydobywaniu na powierzchnię życia osób wartościowych, a mimo to gdzieś i przez innych marginalizowanych, zaniedbanych, szykanowanych, o zaniżonym poczuciu wartości, niepewnych siebie, o niezaspokojonej potrzebie afiliacji, bezpieczeństwa czy przynależności i samo-realizacji, poszukujących społecznie wartościowych celów, pragnących się sprawdzić czy poświęcić innym.

Szczególna wartość harcerstwa wynika z właściwej pracy z kandydatami do wstąpienia w jego szeregi, gdyż po dokonaniu przez nich akcie inicjacji trzeba zatroszczyć się o to, aby złożone przyrzeczenie nie było naruszone. W tym też sensie rację miał Baden Powell, kiedy stanowił najważniejsze prawo samowychowawcze dla wszystkich jego członków, w tym także funkcyjnych – harcerzy i instruktorów: kto raz został harcerzem (a więc kto raz dał słowo, zobowiązał się przy świadkach do czegoś), ten jest nim już na zawsze albo wcale. Zdaniem A. Kamińskiego jakoś i siła wpływów wychowawczych „zależy w sposób decydujący od tego, czy w [...] strukturę organizacyjną «wmontowane» są bodźce zachęcające do ulepszeń, do samodoskonalenia w zakresie ukierunkowania i efektywności postępowania wychowawczego) [...]”²². Dlatego tak istotną rolę odgrywają w harcerstwie wszelkie bodźce samowychowania, ale i warunki sprzyjające poprawnej selekcji kadry instruktorskiej oraz procesy samorządnościowe w całym ruchu. Nie unikniemy w tym procesie pedagogiki pojmowanej jako wiedza, która ma charakter prywatny, osobisty i wynika z gromadzonych przez lata doświadczeń na podłożu własnej praktyki.

Seminarium Współczesnej Myśli Pedagogicznej w Krakowie jest znakomitą przestrzenią do odkrywania w pedagogice tego, co dotychczas było – z różnych powodów – skrywane czy niedostrzegane. W złożonej do druku książce poświęconej istocie harcerskiego wychowania wyróżniam cztery okresy rozproszonych śladów i dokonań naukowych badań nad wychowaniem skautowym, a później w harcerskim ruchu, które można odczytywać jako włączanie się głównie

²¹ Józef Tischner, *Etyka solidarności* (Kraków: Wydawnictwo Znak 1981), 74.

²² Kamiński, *Studia i szkice*, 77.

instruktorów harcerskich ze stopniami naukowymi do analizy różnych procesów, stanów, postaw i wydarzeń w ruchu skautowym/harcerskim, a tym samym i pedagogice społecznej:

I – skautowe korzenie pedagogii harcerskiej w latach 1911–1939,

II – socjalistyczne wypaczenia, „białe plamy” i krótkie fazy odnowy harcerskiej myśli w jawnym lub drugim obiegu (1956, 1980–1989),

III – przywracanie pamięci prawdy o skautowo-harcerskich korzeniach w kontekście rozwoju nauk pedagogicznych po 1989 roku,

IV – przełom paradygmatyczny w badaniach harcerskich zapoczątkowany w XXI wieku²³.

Harcerstwo polskie przejęło na przestrzeni swoich dziejów nie tylko wszystkie podstawowe elementy badenpowellowskiej koncepcji samowychowania, ale i inspirowało naukowców do ich aplikacji i odmian w szeroko pojmowanej pedagogice. Były one przedmiotem wielorakich modyfikacji, nasycanych pierwiastkiem tożsamości narodowej, wynikających m.in. ze zdobyczy rozwijających się nauk humanistycznych. Nie bez powodu obradujący w Genewie w 1922 roku uczestnicy Trzeciego Kongresu Wychowania Moralnego uznali skauting za „[...] najwybitniejszy czyn pedagogiczny naszej epoki²⁴”, zaś jego twórca był wielokrotnie nominowany do Pokojowej Nagrody Nobla, w tym niezależnie, dziesięć razy w 1928 roku. W 100-lecie odzyskania przez Polskę niepodległości warto przywoływać pamięć ruchu, który walnie się do tego przyczyniał w trudnych dla naszego narodu czasach. Jest to jednak najwyższy wskaźnik wyjątkowej skuteczności także jego pedagogii, która jest nośnikiem ponadczasowych wartości i unikalności fenomenu wychowania.

Streszczenie: W artykule podejmuję problem skautowej myśli pedagogicznej, której naukowy wymiar nadali uczeni i wybitni instruktorzy skautowi/harcerscy w okresie II Rzeczypospolitej. Odkrycie po kilkudziesięciu latach ich rozpraw pozwala dostrzec ogromny wkład badaczy i analityków specyfiki skautingu/harcerstwa do światowej humanistyki. Odpowiadam zarazem na pytanie, czy możliwa jest naukowa subdyscyplina – pedagogika skautowa/harcerska w ramach nauk o edukacji oraz jakie znaczenie mają w tym zakresie polskie dokonania.

Słowa kluczowe: skauting, harcerstwo, pedagogika, myśl pedagogiczna, metodyka wychowania harcerskiego, pedagogika harcerska, pedagogia harcerska, wychowanie pośrednie

²³ Bogusław Śliwerski, *Pedagogia harcerskiego wychowania* (Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls” 2018) (w druku).

²⁴ Za: Tadeusz Strumiłło, *Harcerstwo a szkoła*, (nadbitka bez miejsca wydania i daty. Wacław Błażejewski, *Bibliografia Harcerska 1911–1960*, Warszawa 1980, s. 163 sugeruje rok wydania 1921).

Bibliografia

- Gutek, Gerard L. *Filozoficzne i ideologiczne podstawy edukacji*, przeł. Anna Kacmajor, Agata Sulak. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, 2003.
- Hejnicka-Bezwińska, Teresa. *Pedagogika ogólna*. Warszawa: Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, 2008.
- Hejnicka-Bezwińska, Teresa. *Tożsamość pedagogiki: od ortodoksji ku heterogeniczności*. Warszawa: 1997.
- Kamiński, Aleksander. *Studia i szkice pedagogiczne*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1978.
- Kwieciński, Zbigniew. „Pedagogika i edukacja wobec wyzwania kryzysu i gwałtownej zmiany społecznej”. W: *Ku pedagogii pogranicza*, red. Zbigniew Kwieciński, Lech Witkowski. Toruń: Wydawnictwo UMK 1990.
- Massalski, Adam. „Przewodniczący Związku Harcerstwa Polskiego”. W: *Dorobek pedagogiki harcerskiej. Materiały z konferencji naukowej zorganizowanej w 50. rocznicę powstania „Nieprzetartego Szlaku”*: 17–18. Kraków: Wyższa Szkoła Filozoficzno-Pedagogiczna „Ignatianum”, Komisja Historyczna Krakowskiej Chorągwi ZHP, 2008.
- Nauki filozoficzne współdziałające z pedagogiką: praca zbiorowa*, red. Bogdan Suchodolski. Warszawa: 1966.
- Schütterly, Kazimierz B. „Pedagogika ZHP – mity a rzeczywistość”. W: *Dorobek pedagogiki harcerskiej. Materiały z konferencji naukowej zorganizowanej w 50. rocznicę powstania „Nieprzetartego Szlaku”*: 27–28. Kraków: Wyższa Szkoła Filozoficzno-Pedagogiczna „Ignatianum”, Komisja Historyczna Krakowskiej Chorągwi ZHP, 2008.
- Sedlaczek, Stanisław. *Podstawy etyczne skautingu Baden-Powellowskiego*. Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls” 2015 (reprint wydania z 1928 roku).
- Sosnowski, Józef. *O wychowaniu w ogóle i wychowaniu harcerskim*. Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”, 2016 (reprint z nieopubl. wydruku z 1946 roku).
- Strumiłło, Tadeusz. *Harcerstwo a szkoła*, (nadbitka bez miejsca wydania i daty).
- Śliwerski, Bogusław. *Pedagogia harcerskiego wychowania*. Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”, 2018 (w druku).
- Śliwerski, Bogusław. *Współczesna myśl pedagogiczna. Znaczenia. Klasyfikacje. Badania*. Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”, 2009.
- Śliwerski, Bogusław. *Współczesne teorie i nurty wychowania*. Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”, 1998.
- Tischner, Józef. *Etyka solidarności*. Kraków: Wydawnictwo Znak, 1981.
- Trawers, R.M.W. *Úvod do pedagogického výzkumu*. Praga: SPN, 1969.
- Znanięcki, Florian. *Socjologia wychowania, t. I: Wychowujące społeczeństwo*. Warszawa: Książnica –Atlas Tow. Naucz. Szkół Wyższ., 1928.